

CU PRIVIRE LA CUVÂNTUL FAPT

Monica BORȘ

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte

Lucian Blaga University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts

E-mail: monica.bors@ulbsibiu.ro

CONCERNING THE WORD FAPT

Abstract: The article studies some occurrences in which the word *fapt* (fact), derived from the Latin perfect passive participle *factum*, works with verbal and substantive value, as well as the contexts in which it has the meaning of spell. After a history of the term, which documents the transition from the etymological form *fapt* to the analogical form *făcut* (made), the article analyses the absolute transitive status of the verb to make and the semantic recovery of the unexpressed direct complement in certain syntactic patterns. The examples taken from the folklore material collected by Grigore Tocilescu, Simeon Florea Marian, Tudor Pamfile, I. Jarnik, Andrei Bârseanu highlight that the intended meaning, that of spell, appears in both nominal forms (analogous and etymological) and only in the analogical verbal form.

Keywords: linguistics, semantics, Romanian language, origins of words.

Citation suggestion: Borș, Monica. “Cu privire la cuvântul *fapt*.” *Transilvania*, no. 6-7 (2022): 140-145.

<https://doi.org/10.51391/trva.2022.06-07.17>.

Din istoria cuvântului

Participiul trecut al verbului *a face* (verb de conjugarea a III-a numit asigmatic, deoarece nu formează perfectul simplu/participiul cu morfemul sufix *-s*) provine din participiul perfect pasiv latin *factum*. Din latina dunăreană, româna comună a continuat două participii: participiul slab (care avea accentul pe morfemul sufix de timp) și participiul tare (cu accentul pe radical)¹. Dintre cele două tipuri de structuri, *faptu* este participiul cu perfect tare, format din radical + sufixul *-tu*; forma participiului slab (*făcut*) este analogică și a apărut mai târziu. Ca și alte vechi participii în terminate în *-ptu*, grupul morfematic a fost înlocuit prin *-ut* (*făcut*). E vorba de participiile în *-ce*, dar și în *-ge* (cum este *înțelege-înțelegut*) pe care Ivănescu le explică prin analogie cu *a merge-mers*². Participiul slab al verbului *a face* din româna comună preia structura morfematică a verbului din latină: radical + sufix al timpului perfect (*û*) + sufix de participiu + desinențe nominale (*-us, -a, -um*)³.

Că forma veche și etimologică de participiu este *fapt*, o dovedesc atestările din textele daco-române și menținerea până azi în aromână⁴. În trecerea de la latină la română, grupul *ct* a fost labializat; substituirea oclusei palatale cu oclusa labială a fost explicată de Al. Rosetti prin aceea că grupul *ct* nu a fost stabil în nicio limbă romanică⁵. Același fenomen, al impunerii formei analogice în dauna celei etimologice se întâmplă și în cazul perfectului. G. Ivănescu⁶ afirmă că e foarte probabil că la baza formei de perfect *făcui* stă *fecui*, fiind o creație analogică târzie, după *fac* și că forma veche de perfect

este *feciu* (rezultat, ca și alte verbe de conjugarea a III-a, din perfectul tare latinesc în *-i, feci*, și folosit în româna comună, o perioadă situată între sec al VII-lea și al VIII-lea, pe de o parte și sec. al X-lea pe de altă parte⁸). Formele tari ale perfectului simplu *face* și *feaceră* vor continua să reziste până în perioada de formare a limbii române moderne⁹. Atât în cazul perfectului, cât și în cazul participiului, extinderea formelor analogice, slabe s-a realizat printr-un proces de lungă durată și inegal în dialectele românești¹⁰. În dacoromână, acest proces de înlocuire treptată a formelor etimologice a început în aria sudică¹¹.

Colectivul care a elaborat ILR -ul din 1978 a evidențiat ca un fapt caracteristic limbii vechi folosirea alternativă a formelor tari și a celor slabe de perfect ale verbului *a face* (*făciu, făceși, făce, făcem, făcet, făceră; făcui, făcuși, făcu, făcui, făcui, făcui, făcui*), precum și transformarea ulterioară a perfectelor tari curente în limba veche în slabe¹². În tratatul lui Al. Rosetti¹³ ideea este susținută prin aceea că în secolul al XVI-lea forma analogică *au făcut* apare alături de forma etimologică *au fapt* (în *Psaltirea Hurmuzaki, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, faptunĕu* (în *Cazania* lui Coresi), *au fapt* (în *Palia de la Orăștie*), iar în sinteza de la sfârșitul capitolului despre limba română a secolului al XVI-lea, forma analogică de perfect compus (*ai făcut*) apare printre inovațiile în morfologie.

Argumentul coocurenței celor două teme de perfect, cea etimologică și cea analogică, în *Palia de la Orăștie, Cartea cu învățătură, Codicele Todorescu* și *Textele bogomilice* îl oferă și cercetătoarea Dana Mihaela Zamfir¹⁴, în sprijinul ideii că paradigma analogică apare în secolul al XVI-lea, adăugând că paradigma etimologică nu este eliminată, ci utilizată în

paralel. Făcând o detaliată descriere a “modificărilor în diacronie” sau a “variațiilor în diacronie” ale clasei lexico-gramaticale a verbului în secolele XVI-lea – XVII, autoarea observă în subcapitolul referitor la verbul *a face*⁵, opoziția dintre tema etimologică (*fec-* < *feci-*, respectiv *fact* < *factum*) și tema analogică (*făcu-*). Autoarea observă un dezechilibru dintre forma analogică și cea etimologică a participiului, aceasta din urmă fiind constituent lexico-gramatical doar în structura perfectului compus și doar la formele 2,3,4 și 6 ale paradigmei. De asemenea, situația temei etimologice a perfectului, care rezistă în concurența cu formele noi, analogice, apare așadar diferită de cea a temei etimologice a participiului, limitată ca distribuție în structura unui singur timp (perfectul compus) și într-un singur tip de text. În secolul al XVII-lea tema etimologică de perfect *fec-* este deja minoritară față de tema analogică, însă nu dispăre cu totul (în prima jumătate a sec. al XVII-lea, este încă utilizată). Autoarea constată că data ultimului document în care se atestă participiul *fact* (document reprodus în *Documenta Romaniae Historica*) este 1629. Dacă utilizarea lui în texte religioase (între cele șase documente, există un text al *Codicelui de la Ieud* și *Cronica lui Moxa*) se poate explica prin conservatorismul limbajului religios, după 1640, nici măcar acest lucru nu mai poate susține folosirea formei etimologice, iar după 1700, participiul *fact* apare ca “o relicvă absolut izolată, concurată, chiar în interiorul sistemului care o păstrează, de participiul făcut într-o perifrază echivalentă”¹⁶.

Verbul *a face* cu valoare tranzitivă și tranzitivă absolută.

Tipare sintactice

În contextul în care verbul *a face* nu are complement direct exprimat, el devine tranzitiv absolut (“verb tranzitiv utilizat absolut”¹⁷), iar obiectul direct neexprimat în context este “conținut latent în semantica internă a verbului”¹⁸. Situația este cu atât mai specială cu cât structura are statut figurat și echivalent sinonimic (*a face vrăji* = *a vrăji*). Recuperarea semantică a constituentului suprimat se realizează prin tiparul sintactic *a face + o propoziție circumstanțială de scop* sau, la nivel propozițional, *a face + prepoziție (de, cu) + substantiv*. În ceea ce privește primul tipar, acesta este destul de repetitiv în corpusul avut în vedere. În doina de dragoste *Desfă-mi, puică, ce-ai făcut*, cele două verbe apar grupate în pereche antonimică, amândouă tranzitive absolute (*desfă/ai făcut*), cu câte două ocurențe, iar în versul final, antonimul derivat este omis, ca urmare făcutul/vraja rămâne nedesfăcut(ă): “*Desfă-mi, puică, ce-ai făcut./Nu mă ține zalogit/ Și-mi dă drumu’ să mă duc (...)/N-am făcut ca să-ti desfac./Ți-am făcut ca mi-al fost drag*”¹⁹.

În doina care poartă numele primului vers, sunt două ocurențe ale verbului *a face* aflate în perechi antonimice cu verbul derivat; verbul la forma afirmativă cu tiparul sintactic principală + circumstanțială cauzală răstoarnă tiparul sintactic principală + circumstanțială de scop: “*Foaie verde iarba neagră./Răsai lună, răsai dragă./ Luminează-mi la ogradă./ Să-mi cosesc pelin și nalbă./ Să dau puichii să-mi desfacă./ Foaie verde matostat./ Nu ti-am făcut să-l desfac./ Și-am făcut*

că mi-ai fost drag”²⁰. Pe același tipar sunt construite ultimele două versuri ale doinei *Stai lumină în ogradă*. În altă variantă a doinei *Răsai lună, răsai dragă*, în tiparul sintactic principală + circumstanțială de scop se adaugă: “*Nu ți-am făcut ca să piei./ Ți-am făcut ca să mă iei*”²¹.

Într-o antologie de folclor vasluian, poezia *Foaie verde, bob năut*, verbul *a face* apare cu aceeași valoare tranzitivă absolută: “*Desfă, mândro, ce-ai făcut /Să nu mai bat boii mult./ Ce-am făcut nu pot desface/ Măcar boii să mă calce./ Că nu ți-am făcut ca să mori/Ți-am făcut ca să te-nsoari.*” Se observă în ultimele două versuri reproducerea aceluiași tipar sintactic, principală + circumstanțială de scop. În alte variante, în aceeași construcție tranzitivă absolută, se adaugă un complement instrumental: “*Că-i făcut cu fir din cap/Să-mi fii numa’ mie drag*”.

La sfârșitul materialelor folclorice culese de Grigore Tocilescu găsim o colecție de *Locutiumi și idiotisme*²² în care figurează și *a se desface de cel făcut*; unitatea *cel* funcționează ca morfem al determinării (*făcutul*), iar substantivul *făcut* (ca și mai vechiul *fact*) are sensul de *vraji*. Așadar, atât participiul, cât și substantivul formei analogice au același sens. Nu la fel stau lucrurile cu forma etimologică *fact*, care are sensul de *vraji* doar ca substantiv, iar în structura verbală, nu are valoare tranzitivă absolută. În *Cerul și podoabele lui*, un mit despre imposibila căsătorie a soarelui cu luna, în călătoria la iad, însoțit de Adam, soarele află că oamenii “negriți, nespovediți/care nu și-au dat/care nu și-au *fact*”, sunt în lumea de apoi pe veci “oropsiți”²³. În aceeași lucrare, se povestește legenda lunii: “că d-atunci s-a *fact*/lună luminat”²⁴.

În următorul descântec de brâncă²⁵, contextul de ocurență include un verbul la participiu(l) (etimologic) cu valoare tranzitivă și verbul derivat antonim *desface* cu valoare tranzitivă absolută: “*Pe (cutare) de boale/ Îl desface/ Să rămâie/ Curat, luminat/Ca argintu strecurat/ Ca Maica Precista/ În ceas/ Ce l-a fact*”²⁶. Verbul este tranzitiv și intră în structură binară cu pronumele personal complement direct, ca și în următorul exemplu (din același volum) unde întâlnim forma analogică în aceeași structură binară: “*Să rămâie curat/ Luminat/ Ca argintu strecurat/ Ca maica-sa ce l-a făcut /Cum Maica Precistă/ Din cer l-a lăsat*”²⁷ (descântec de șarpe).

În culegerea citată, în parte a doua, există cinci tipare sintactice de felul *relativ + pronume personal complement direct + verb la perfect compus*; dintre acestea, cinci au forma analogică de participiu: “*ce l-a făcut*” (descântec de lipitură sau de speriat, descântec de șarpe, descântec de izdat, descântec la copiii strănși și descântec de gălci) și două care păstrează forma etimologică: *ce/cum l-a fact* (descântec de brâncă, descântec de mușcătură de lup). În partea I a volumului apar șase ocurențe ale participiului, patru cu formă analogică (în descântecul de soare sec, descântecul de năjit, descântecul de izdat, descântecul de moleți²⁸, descântecul de brâncă – două variante și descântecul costorului) și patru cu formă etimologică (în două descânțece de junghi, descântec de trânji²⁹, descântec de deochi).

La o analiză statistică a celor două volume de material folcloric, prevalează forma analogică, formă care a reușit să o

înlocuiesc pe cea etimologică. Înlocuirea este, așa cum spune Densușianu în studiul său, *Limba descântecelor*³⁰, *străvezie*, așa cum se poate vedea din asonanța cu verbe la perfect compus terminate în -at: “Să rămâie curat./Luminat./Ca argintul strecurat./Ca maică-sa ce l-a făcut/Ca Dumnezeu din cer ce l-a lăsat”. Înlocuirea “străvezie” a lui *făcut* cu *fapt* restabilește rima, iar asonanța este un argument că forma *fapt* care a fost la început este cea mai veche.

Un alt tipar găsim în culegerea Ion Urban Jarnik și Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal*- principală (cu verbul derivat antonim)+ completivă directă (cu verb regent al unei completeive directe, rezultat al suprimării complementului direct; dacă obiectul ar fi rămas exprimat, ar fi fost regent al unei atributive): “Poți *desface* ce-ai *făcut*./ Dar eu n-am cap să te uit./Că cu gândul te-aș uita./Nu mă lasă inima”³¹.

A doua situație de recuperare semantică a obiectului direct suprimat este în tiparul *a face + prepoziție + substantiv*. MDA³² înregistrează următoarele sintagme cu verbe tranzitive absolute *a face cuiva de urât* (=1. a fermeca pe cineva pentru ca acesta să urască pe cineva sau pentru a-și pierde pofta de viață; 2. a descânta pe cineva împotriva farmecelor de urât), *a-i face cu ulcica* (=a fermeca pe cineva pentru a se îndrăgosti de o anumită persoană), *a face de ursită* (=a ghici; am adăuga la definiția de dicționar că “a face pe ursită”³³ este a o vrajă de dragoste prin care fata cere lunii să-i aducă ursitul), *a face pe dragoste* (=a face vrăji pentru a atrage dragostea unei personae), *a face pe fapt* (=a face vrăji ca o anumită persoană să nu aibă noroc). Structura prepoziție + substantiv se menține și în descântec (în volumul întâi al lui Tocilescu, există mai multe “descântece de scrisă”, “vrăji de scrisă”, “descântece de moroi” și, cele mai multe, “descântece de deochi/deochete”, “descântec de soare sec”, “descântec de apucate”), dar și în desfaceri în care se încearcă anihilarea farmecului; de ex., în partea a doua a volumului lui Tocilescu găsim sintagma “desfacere de ursită”. “desfacere de urât”. Atunci când există un “descântec de pus cuțitul”, există și soluția neutralizării acestuia, “descântec de întors cuțitul” sau “descântec de luat cuțitul”. În cartea lui Simeon Florea Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri adunate de...*, regăsim mai puțin acest tipar prepozițional; de ex., fetele care “și-au făcut pe dragoste” sunt jucate la horă și iubite de toată lumea. Sintagma prepozițională (“vrăji pe ursită”, “facerea cu ulcica”, “făcătura de despărțire”, “facere de dragoste”. “farmece de iubire”, “farmece de frumusețe”, “desfaceri de fapt”) este devansată de cea prin subsordonare atributivă (“întorcerea urmei”, “desfacerea ursitei” etc).

Cuvântul *fapt* și sinonimele lui

Convertirea formei etimologice de participiu din dacoromână în substantiv este un proces care a avut loc în epoca de formare a limbii române³⁴. Din perioada în care latinescul *factum* s-a transformat în românescul *fapt*, a rămas termenul *fact*; într-un glosar juridic din 1815³⁵, acesta definit ca “temeiul și isprava pricinii”. Din semantismul cuvântului *fapt*, cu forma de plural, *fapturi* vom urmări doar sensul de *farmec*, *vraja*. Alături de seria sinonimică *vraja*, *farmec*, *descântec* din straturile vechi

ale limbii (latin, grecesc și slav)³⁶ care au legătură cu spunerea, rostirea descântecului, adăugăm o altă serie sinonimică: *dat*, *fapt*, *aruncat*, *aruncătură*. Simeon Florea Marian explică acești termeni sinonimici: “Precum substantivul *vraja* are înțelesul de *fapt* sau *dat*, *făcătura*, *dăltătura* și *aruncătură*, adică *faptă rea*, tot așa și verb. *a vrăji* înseamnă *a face cuiva rău* sau simplu *a face rău*, apoi *vrăjitorie*=faptă sau făcătura rea, *vrăjit*, -ă = stricat, întors pe dos, înrăutățit, pocit”³⁷. Discutând sensul cuvintelor în discuție, autorul face observații cu privire la flexiunea acestora: “*Desfacerele*, sing. *desfacere*” au rolul de a îndepărta “toate vrăjitorile și farmecele, adică toate făcăturile și aruncăturile, tot faptul și datul, toată mânia, urgia și urâciunea, toată dragostea și iubirea impusă cu de-a sila”³⁸.

Autorul face observația că există o clară distincție între *vraja* și *farmec* (“*farmec*, *fermecat*, *fermecare*, *fermecătură* sau *fermecătorie*”), în privința scopului, a mijloacelor folosite și a timpului în care se realizează. Astfel, fermecătorii se roagă Maicii Domnului sau unor “obiecte” ca apa, roua, iar scopul este de a se face plăcuți, iubiți (ei sau cei pentru care se face fermecătura); obiectele folosite sunt plante mirositoare, iar momentul este înainte de răsăritul soarelui. În aceeași zonă de acțiuni pozitive, Marian așază *desfacerele*, care au un dublu rol: înlăturarea faptului, datului, aruncăturii, făcăturii și crearea unei minunate imagini de sine.

În culegerea lui Jarnik -Bârseanu, sinonimul cuvântului *vraja* este *faptul* (*aruncat*), iar soluția este *înturnarea* faptului, realizată prin voință divină, cum se întâmplă în doina de dor și jale *Țalea celui muștrat și pismuit*³⁹: “Frunză verde trei nuiele./ Mamă, suratele mele/ Ș-aseară s-au socotit/ Ș-aseară s-au vorbit/D-oi mama ‘ntr-un corn de șură./Să-mi *arunce fapt* și ură./Dumnezeu e bun și sfânt/Ș-a trimis ploaie și vânt./Vântul ura a suflat./Ploaia *faptul* l-a mânat/Și pe ele s-a-nturnat!” În nota de subsol, autorii explică *faptul* ca “fermecătură”, iar verbul *a face* în contextul “mi-ai făcut ceva” este sinonim cu “m-ai vrăjit, m-ai fermecat” (“Dor tu mi-ai *făcut* ceva/De nu te mai pot uita”)⁴⁰.

Un sinonim mai cunoscut este *fermecătura* care apare într-o structură cu verb tranzitiv: “Frunză verde de pe rât./ O față s-a socotit/ Să facă fermecătură/ Tot cu pismă și cu ură./ Să mă farmece pe mine/ Să mă las, bade, de tine!”⁴¹ În lucrarea lui Tudor Pamfile, *faptul* este sinonim cu *farmece*⁴²: “E bine a pune pe pragul ușei o potcoavă de cal, ca apoi aducând cuiva vreun fapt, acesta se prinde de dânsa.”⁴³. Un alt sinonim este boscoane: “Dar i-a spus o babă meșteră în *boscoane* ce trebuie să facă”⁴⁴, “O femeie care (...) a făcut niște boscoane”⁴⁵. Într-un “descântec de gâlci”, apare termenul “încântătura”: “S-a ,ntalnit cu gâlcele în cale./ Gâlcele cu frig, cu tricniturel, /Cu încântături, cu jeliturl”⁴⁶.

Sinonimele apar frecvent în serie; în următorul descântec “de fapt” este chemată luna să ia faptul, datul și aruncatul: “Lună luminată, să nu aibi odihnă, nici somn să n-ai, până nu vei lua de la mini tot *faptul* și *datul* și *aruncatul*, din casa me, și din masa me, și din fața me...”⁴⁷ În astfel de serii sinonimice “Iar *faptul*/ Și tot *datul*/ Și-*aruncatul*./ Toată *făcătura*/ Și-*aruncătura*! Să piară /Să respiară”; “Să pleci, *faptule*./ *Datule*, /Din vecini in vecini, / Din streini in streini, /Din cumnate In cumnate etc.”⁴⁸(dintr-un

descântec de întorsuri) există un sem comun (“vraja”) și un sem propriu (*aruncatul* este un lucru vrăjit care se aruncă în calea cuiva). În această situație, termenii sinonimici se înscriu în a treia situație menționată de *Dicționarul de științe ale limbii*, în care semul diferit poate fi “neglijat sau neutralizat în anumite contexte”⁴⁹). Termenul se nuanțează în contextul următor – o vrajă de aruncat este rostită de către o fată și adresată stelelor (uneori celor mai strălucitoare trei stele), pentru ca ele să-i aducă frunusețea, dragostea, mândria regilor, reginelor etc.: “Și tot ce-i bun culegeți !/ La mine cu brațul aduceți/ În cană puneți, /Peste cap mi-aruncați”⁵⁰

O altă situație este aceea în care termenii au aceeași definiție semică: (*aruncatul* este un lucru vrăjit care se aruncă în calea cuiva, la fel cu *năprătitura* și *turnătura*: “Dacă află cineva vre-o *turnătură*, adevă vreun *fapt în cărare*, apoi e bine să ia foc viu, adevă cărbuni aprinși”⁵¹). Aceeași definiție semică pentru *deochi*, *mirătură*, *pocitură*: “Napoi să se ,ntoarcă,/ Toate deocheturi,/ Toate mirături,/ Și toate pocituri”⁵². “Pe cutare am vindecat,/ De toate isbiturile,/ De toate întâlmiturile/ De toate pociturile”⁵³.

Seria sinonimică există și la forma adjectivală a cuvintelor: “Pază venită,/ Pază năprătită, /Pază întâlmită, /Pază mânată”⁵⁴; “Fapt supus” înțeles ca farmecul care se pune în cărare pentru a călca în el: “Fapt în cale,/Fapt aruncat în cărare.../Fapt supus”⁵⁵.

Într-un descântec publicat de N. Iorga și reprodus de T. Pamfile în *Cerul și podoabele lui*, luna luminată/craiuul nou este invocată să ridice “răul faptului” din olaturile casei, de sub pragul casei, din “toate câte sântu ale noastre”; Tiparul sintactic este cel prepozițional: “Lună luminată, faptă cu gâtlanu de lupu, faptă cu icre de broască, faptă cu urmă de cerbu, faptu cu urmă de măță și de căine [...]”. Lună luminată, vino cu ucenicii tăi și ne curățește pre noi de totu faptulu dinu casa noastră; și caută pre celu ce ne-au făcutu noă faptulu, [...] și să se ducă pe capul celui ce ni-au făcutu noă faptulu”⁵⁶.

O reunire a tuturor accepțiunilor speciale ale termenilor care denumesc boli, influențe ale spiritelor malefice realizează O. Denuşianu în *Limba descântecelor*⁵⁷: *adusătură*, *aplecătură*, *apucat*, *apucătură*, *aruncat*, *aruncătură*, *țipătură*, *bântuială*, *călcăt*, *călcătură*, *dat* (*dată*), *dătătură*, *facere*, *faptă*, *făptură*, *făcut*, *făcătură*, *fapt*, *desfăcătură* (*înlăturarea unui farmec*), *fărmătură*, *încordare*, *îngânătură*, *întâlnire*, *întâlnit*, *întâlneală*, *întâlmitură*, *înfocătură*, *(în)tâmpinat*, *întâmpineală*, *(în)tâmpinătură*,

întinsoare, *izbitură*, *lipitură*, *lovitură*, *măncătură*, *mânătură* (*mâietură*), *mirătură*, *pălitură*, *picitură*, *pusătură*, *rosură*, *ruptoare de apă*, *spulberătură*, *strâns*, *strânsoare*, *strânsură*, *strânsătură*, *trimes*, *trimisătură*, *trecătură*, *urâciune*.

La o comparație cu dicționarul, se constată că unii termeni nu sunt înregistrați (*trimisătură*, *întâmpineală*), iar alții doar parțial; de ex., *(în)tâmpinat* apare, printre altele, “boală nedefinită a oamenilor și vitelor”, *ruptoare de apă*, alții au doar trăsătura semantică [boală], fără a fi legați de o vrajă (*întâmpinătură*), alții sunt înregistrați în dicționar, dar fără sensul de vrajă: *dătătură*, *fărmătură*, *încordare*, *îngânătură*, *înfocătură*, *întinsoare*, *izbitură*, *pălitură*, *picitură*, *rosură*.

O ultimă problemă este prezența în sintagma *iarba datului și a faptului* despre care găsim informații în recenzia pe care Hasdeu o face cărții lui Simeon Manguică, *Botanistica populară*: “*Iarba datului și a faptului* vindecă pe om de cele două boale cuprinde în numele ei: „datul, când omul o dată seacă în puteri, capătă în tot trupul dureri și tușește”, iar faptul este cea boală care se arată ca niște umflături pe sub piele și în față, la ochi, făcându-se în urmă zgâibos”⁵⁸. Dintre bolile actuale, scarlatina este înregistrată în dicționar și cu sinonimul *fapt*, putându-se stabili o legătură cu unele simptome ale bolilor descrise în materialul folcloric.

Concluzii

Spre deosebire de forma analogică (*făcut*) care are același sens în amândouă situațiile morfologice discutate (verb la participiu și substantiv), forma etimologică are sensul de *vraja* doar în forma nominală; în cea verbală (*am fapt*) are doar valoare tranzitivă (spre deosebire de *făcut* care are și valoare tranzitivă absolută). Verbul tranzitiv absolut *a face* (și, implicit, antonimul său, obținut prin derivare) intră în două tipare, prin care se recuperează conținutul semantic al structurii verb + complement direct suprimat: principală + circumstanțială de scop/cauzală și verb + prepoziție + complement direct. Sinonimele cuvântului intră în serii cu termeni având un sem comun și un sem diferit, precum și în serii cu aceeași definiție semică. Materialele adunate de folcloriști cuprind explicații și termeni neînregistrați în dicționar. Forma etimologică a participiului a reușit să reziste în descântece, fiind o zonă cu limbaj conservator.

Note:

1. Florica Dimitrescu et al., *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic* (București: Editura Didactică și Pedagogică, 1978), 333.
2. G. Ivănescu, *Istoria limbii române* (Iași: Editura Junimea, 1980), 347.
3. Dimitrescu et al., *Istoria*, 333
4. Ibid., 334.
5. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. I, *De la origini până în secolul al XVII-lea*, ediția a doua revăzută și adăugită (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978), 127.
6. Ivănescu, *Istoria*, 161.
7. Dimitrescu et al., *Istoria*, 307, 82.
8. Rosetti, *Istoria*, 359.
9. Ivănescu, *Istoria*, 688.

10. Dimitrescu et al., *Istoria*, 334.
11. I. Diaconescu, „Modul participiului în limba română din secolele al. XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea”, *AUBLLR XVIII* (1971): 25-39. Vezi Dimitrescu et al., *Istoria*, 334.
12. Dimitrescu et al., *Istoria*, 308.
13. Rosetti, *Istoria*, 563-567.
14. Dana Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacomâna veche (secolele al XVI-lea - al XVII-lea. Partea a II-a. Timpurile din sfera trecutului. Viitorul. Condiționalul)* (București: Editura Academiei Române, 2007), 125-126. Autoarea adaugă faptul că verbul derivate a desface apare în Palia de la Orăștie și în Cartea cu învățătură în forma analogică.
15. *Ibid.*, 122-141.
16. *Ibid.*, 141.
17. *Gramatica limbii române. Cuvântul* (București: Editura Academiei Române, București, 2005), 343.
18. Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană-Dingelea, *Dicționar de științe ale limbii* (București: Nemira, 2001), 12.
19. Grigore G. Tocilescu, *Materialuri folclorice*, vol. I. *Poezia populară. Partea II* (București: Tipografia Corpului Didactic C. Ispășescu & G. Bratanescu, 1900), 273.
20. *Ibid.*, 1108.
21. Grigore G. Tocilescu, *Materialuri folclorice*, vol. I. *Poezia populară. Partea I* (București: Tipografia Corpului Didactic C. Ispășescu & G. Bratanescu, 1900), 273.
22. *Ibid.*, 1184.
23. Tudor Pamfile, „Cerul și podoabele lui: după credințele poporului român”, în *Din vicața poporului român. Culegeri și studii*, vol. 26 (București: Librăriile Socec & Comp. Pavel Suru, C. Sfetea; Leipzig: Otto Harrasowitz; Viena: Gerold & Comp, 1915), 126.
24. *Ibid.*, 127.
25. Grigore G. Tocilescu, *Materialuri folclorice*, vol. I. *Poezia populară. Partea II* (București: Tipografia Corpului Didactic C. Ispășescu & G. Bratanescu, 1900), 1149.
26. *Ibid.*, 1150.
27. *Ibid.*, 1540.
28. Moleșii sunt larvele gândacului-de-făină; după ce descântecul este rostit, moleșii (în număr de nouă) sunt omorâți în capul copilului, arși, pisați, băgați în apă și apoi dați copilului bolnav să îi bea. În dicționar, cuvântul moleși definește și boala copilului, manifestată prin febră, vărsături, diaree.
29. În aceeași situație de mai sus, termenul *trânji*, desemnează atât boala, cât și planta care o vindecă.
30. Ovid Densușianu, *Opere*, vol. I. *Lingvistică* (București: Editura pentru literatură, 1968), 234.
31. Ion Urban Jarnik, Andrei Birseanu, *Doine și strigături din Ardeal* (Brașov: Editura Librăriei Ciurcu, 1893), 153.
32. *Micul dicționar academic*, ediția a II-a (București: Academia Română, Institutul de Lingvistică, Editura Univers Enciclopedic), 2010.
33. I. Pop-Reteganul, *Starostele* (Gherla, 1900), 12. Vezi Pamfile, „Cerul”, 65.
34. Ivănescu, *Istoria*, 249.
35. *Scară a cuvintelor celor streine și a celor făcute din firea limbii, care cuvinte au cerut neapărat trebuința a să metahirisi și acelor făcut din firea limbii* (Iași, 1815). Vezi I. Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografie românească veche (1508-1830)* (București: Socec & Co., S. A., 1905).
36. Grigore Brâncuș, *Studii de istorie a limbii române*, vol. II (București: Editura Academiei Române, 2008), 90.
37. Simion Florea Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri adunate de...* (București: Lito-tipografia Carl Göbl, Strada Doamnei 16, 1893), 3, 79.
38. *Ibid.*, 6, 82.
39. Urban Jarnik, Birseanu, *Doine*, 173.
40. *Ibid.*, 14.
41. *Ibid.*, 71.
42. Tudor Pamfile, *Din vicața poporului român* (București: Academia Română, 1915), 438.
43. *Ibid.*, 112.
44. Pamfil Bilțiu, Maria Bilțiu, *Izvorul fermecat. Basmе, povești, legende, povestiri și mito-credințe din județul Maramureș* (Baia Mare: Gutinul S.R.L., 1999), 193.
45. Simeon Florea Marian, *Nașterea la români. Studio etnografic* (București: Edițiunea Academiei Române, Lito-tipografia Carl Göbl, Strada Doamnei, 16, 1892), 74.
46. Tocilescu, *Materialuri*, 1552.
47. Brâncuș, 92
48. Grigore G. Tocilescu, *Materialuri folclorice*, vol. I. *Poezia populară. Partea I*, ed. cit, p. 660
49. Bidu-Vrânceanu, Angela et alii, *Op. cit.*, p. 483
50. Tudor Pamfile, „Cerul”, 186.
51. Tudor Pamfile, *Studii*, 112.
52. Florea Marian, 55.

53. Tocilescu, *Materialuri folclorice*, vol. I. *Poezia populară. Partea II*, 90.
54. Florea Marian, 38.
55. Simion Florea Marian, *Vrăji, farmece și desfaceri adunate de...*, ed. cit., p.219; 1
56. Pamfile, 187.
57. Densușianu, 222-224.
58. Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Folcloristica*, vol. II, Editura Saeculum I.O, București, 2008, p. 13

Bibliography:

- Bidu-Vrânceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, and Gabriela Pană-Dingelea. *Dicționar de științe ale limbii* [Language Science Dictionary]. Bucharest: Nemira, 2001.
- Bilțiu, Pamfil, and Maria Bilțiu. *Izvorul fermecat. Basme, povești, legende, povestiri și mito-credințe din județul Maramureș* [The Charmed Spring: Fairytales, Stories, Legends, and Mytho-Beliefs in the Maramureș County]. Baia Mare: Gutinul S.R.L., 1999.
- Brâncuș, Grigore. *Studii de Istorie a limbii române*, vol.II [Studies in the History of Romanian Language]. Bucharest: Editura Academiei Române, 2008.
- Densușianu, Ovid. *Opere*, vol I, *Lingvistică* [Works, vol. I, Linguistics]. Bucharest: Editura pentru literatură, 1968.
- Densușianu, Ovid. *Istoria limbii române*, vol II. *Secolul al XVI-lea* [The History of Romanian Language, vol. II, the 16th Century]. Bucharest: Editura Științifică, 1961.
- Dimitrescu, Florica, Viorica Pamfil, Elena Barborică, Maria Cvasnii, Mirela Theodorescu, Cristina Călărășu, Mihai Marta, Elena Toma, and Liliana Ruxăndoiu. *Istoria limbii române. Fonetică, Morfosintaxă, Lexic* [The History of the Romanian Language: Phonetics, Morphosyntax, Lexical]. Bucharest: Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
- Gramatica limbii române. Cuvântul* [The Grammar of Romanian Language: The Word]. Bucharest: Editura Academiei Române, 2005.
- Tocilescu, Grigore G. *Materialuri folclorice*, vol. I. *Poezia populară. Partea I* [Folkloric Materials, vol. I, People's Poetry, part I]. Bucharest: Tipografia Corpului Didactic C, Ispășescu & G. Bratanescu, 1900.
- Tocilescu, Grigore G. *Materialuri folclorice*, vol. I. *Poezia populară. Partea II* [Folkloric Materials, vol. I, People's Poetry, part II]. Bucharest: Tipografia Corpului Didactic C, Ispășescu & G. Bratanescu, 1900.
- Istoria limbii române*, vol II [The History of Romanian Language]. Bucharest: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969.
- Ivănescu, G. *Istoria limbii române* [The History of Romanian Language]. Iași: Editura Junimea, 1980.
- Jarnik, Ion Urban, and Andrei Birseanu. *Doine și strigături din Ardeal* [Doinas and Chants from Ardeal]. Brașov: Editura Librăriei Ciurcu, 1893.
- Simeon Florea, Marian. *Nășterea la români. Studio etnografic* [Birth with the Romanians: Ethnographic Study]. Bucharest: Edițiunea Academiei Române, Lito-tipografia Carl Göbl, Strada Doamnei 16, 1892.
- Simeon Florea, Marian. *Vrăji, farmece și desfaceri adunate de...* [Spells, Charms, and Blessings Collected by...]. Bucharest: Lito-tipografia Carl Göbl, Strada Doamnei 16, 1893.
- Rosetti, Al. *Istoria limbii române*, vol.I, *De la origini până în secolul al XVII-lea* [The History of Romanian Language, vol. I, From Its Origins until the 17th Century], 2nd edition. Bucharest: Editura Științifică și Enciclopedică, 1978.
- Bianu, I., and Nerva Hodoș. *Bibliografie românească veche (1508-1830)* [Old Romanian Bibliography (1508-1830)]. Bucharest: Socec & Co., S. A., 1905.
- Pamfile, Tudor. *Din viața poporului român. Culegeri și studii*, vol. 26 [From the Life of the Romanian People: Anthology and Studies, vol. 26]. Bucharest: Librăriile Socec & Comp. Pavel Suru, C. Sfetea, Leipzig. Otto Harrasowitz; Viena: Gerold & Comp, 1915.
- Pamfile, Tudor. *Din viața poporului român* [From the Life of the Romanian People]. Bucharest: Academia Română, 1915.
- Zamfir, Dana Mihaela. *Morfologia verbului în dacormâna veche (secolele al XVI-lea - al XVII-lea. Partea a II-a. Timpurile din sfera trecutului. Viitorul. Condiționalul)* [The Morphology of the Verb in Old Dacian-Romanian Language (16th and 17th Centuries)]. Bucharest: Editura Academiei Române, 2007.